

Percept, predodžba, Aleph

Škarica, Dario

Source / Izvornik: **Acta Iadertina, 2018, 15, 27 - 48**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.15291/ai.2812>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:914852>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Percept, predodžba, Aleph¹

Dario ŠKARICA

Institut za filozofiju, Zagreb

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK: 165.12: 821.134.2(82).09 Borges, J. L.

DOI: 10.15291/ai.2812

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

Primljeno: 28. rujna 2018.

...vrijeme oteto od bdjenja...

Ljerka Schiffler²

SAŽETAK

KLJUČNE RIJEČI:

percept, predodžba, retencija, perceptivni samoidentitet, J. L. Borges

U glavnom su dijelu članka izloženi argumenti u prilog sljedećim dvjema tezama: prvo, percepti obično nisu sadržajni od predodžaba i, drugo, retentivna je sastavnica percepta sadržajnija od njegove senzorne sastavnice. K tomu, formulirane su i neke primjedbe u vezi s perceptivnom perspektivom i samoidentitetom inspirirane Borgesovim Alephom.

¹ Rad je financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 5343. Pri njegovoj izradi pomogli su mi Andreja Bubić, Ljudevit Hanžek, Davor Pečnjak, Ivana Skuhala Karasman i Pavle Valerjev. Ovom im prigodom zahvaljujem.

² Ovaj je moto, preuzet iz *Bdjenja* Ljerke Schiffler (Schiffler, 2013: 191-225), ujedno i posveta te izraz moje zahvalnosti i poštovanja prema pokojnoj kolegici Ljerki Schiffler (1941.-2016.) s kojom sam dugi niz godina blisko surađivao.

Povod je radu Baarsova tvrdnja da je percept svjesniji od predodžbe (i od misli, i od čina). Pritom Baars svjesnost percepta, predodžbe, misli i čina mjeri njihovom sadržajnošću: što smo više detalja svjesni u nekom mentalnom događaju (perceptu, predodžbi, misli, činu), to je taj događaj svjesniji.³ Najsvjesnijim sastavnicama misli i čina Baars drži upravo one perceptivne i predodžbene njihove sastavnice – primjerom, kad je o mislima riječ, mentalne slike (predodžbe) i unutrašnji govor kojima su misli praćene, odnosno, kad je o činu riječ, povratne informacije (*feedback*) i anticipatorne slike (Baars, 1988: 21–22).

Prvo je pitanje u vezi s ovom Baarsovom tvrdnjom: zašto sadržajnost, tj. zašto Baars svjesnost nekoga mentalnog događaja mjeri tek njegovom sadržajnošću, bogatstvom detalja, podataka kojima taj događaj informira našu svijest? Što je s drugim mogućim kriterijima svjesnosti (recimo, s informativnošću u smislu novosti, neočekivanosti, iznenadnosti, ako sadržajnost i izostane). Pogotovo, što je s izravnom izvjestivošću i objektivnom verifikacijom koje Baars navodi u svojoj operativnoj definiciji svijesti kao kriterije što ih svaki mentalni događaj mora ispuniti da bismo ga opravdano mogli smatrati svjesnim mentalnim događajem? (Baars, 1988: 12-13, 17, 22) Zar ne bi bilo konsekventnije stupanj svjesnosti nekoga mentalnog događaja mjeriti u skladu s njezinom operativnom definicijom, tj. mjerom njegove izravne izvjestivosti i objektivne verificiranosti?

Drugo je pitanje u vezi s navedenom Baarsovom tvrdnjom: je li doista percept sadržajno bogatiji, detaljniji od predodžbe (i od misli, i od čina)? Možda se, naime, takvim samo čini. Ili je možda takav samo u jednom smislu (recimo, pojavnom), ali ne i u nekom drugom pogledu (npr. značenjskom).

U radu se usredotočujem na potonje pitanje, i to samo s obzirom na odnos između percepta i predodžbe, točnije, na odnos između vizualnoga percepta i vizualne predodžbe. Pokušavam, dakle, u radu odgovoriti samo na pitanje: je li vizualni percept sadržajniji od vizualne predodžbe?⁴

U znatnoj je mjeri rad motiviran i idejom Alepha.

³ Drugim riječima, stupanj svjesnosti nekoga mentalnog događaja u Baarsa je operativno definiran mjerom njegova sadržajnoga bogatstva. Pritom vrijedi primijetiti da Baars tu operativnu definiciju stupnja svjesnosti nigdje ne navodi izrijekom, niti je igdje obrazlaže. Ona je u Baarsa prešutno pretpostavljena, kao da je to samo po sebi jasno da sadržajnost čini mentalni događaj svjesnijim.

⁴ Osim što se usredotočujem samo na vizualni percept i vizualnu predodžbu, jednostavnosti radi, usredotočujem se i samo na statičnu okolinu. Istražujem vizualni percept i vizualnu predodžbu samo u statičnoj, ne i u dinamičnoj okolini. O razlici između statične i dinamične okoline usp. Russell i Norvig, 2003: 42.

ALEPH

Aleph je kuglica, promjera 2 – 3 cm, koja se nalazila u donjem desnom dijelu devetnaeste stube stubišta što vodi u podrum kuće u Ulici Garay u Buenos Airesu. Vidjeti se mogla samo u mraku, iz ležećeg položaja, u stanju potpunoga mirovanja. Gledajući u Aleph čovjek bi vidio sve, sav svemir, svaku stvar, svaki detalj, i to odvojeno, zasebno, i odjednom, u istom trenu, sa svih strana i sa svih mjesta, iz svih točaka svemira. Tako je Borges⁵ jednom prilikom, potkraj listopada 1941. godine, u tom mračnom podrumu, malko širem od stubišta, kao u kakvom bunaru, legavši na pod i usmjerivši pogled na devetnaestu stubu, primijetio – nakon kraćeg vremenskog intervala, kad su se oči privikle na mrak – Aleph, točku svih točaka, mjesto svih mjesta u svemiru, i u njemu sve, odjednom, sa svih strana, svaku stvar, pa i najsitniju, svako zrnce pijeska svake pustinje, svako slovo na svakoj stranici svake knjige, svakog mrava bilo gdje na svijetu itd., i to odvojeno, zasebno, bez preklapanja ili stapanja. Kuću u Ulici Garay srušili su nedugo potom njeni vlasnici, Zunino i Zungi, proširujući svoj slastičarski biznis. Tako su Aleph u Ulici Garay vidjeli samo Borges i Daneri, dugogodišnji stanar te kuće, koji ga je otkrio još kao dijete, sasvim slučajno, pavši niz podrumsko stubište u potpuni mrak, i koji ga je dugo potom, desetljećima, čuvao kao svoju tajnu, da bi, čuvši da će kuća uskoro biti srušena, povjerio tu tajnu Borgesu, uputivši ga što treba činiti da bi ugledao Aleph, uz napomenu: „Naravno, ako ga ne vidiš, tvoja nesposobnost ne potire moje svjedočanstvo.“⁶ (Borges, 1999: 155-175)

Percepciju Alepha možemo definirati sljedećim oznakama: prvo, svevidnost (Aleph nam prezentira sve, svaku stvar pa i najsitniju bilo gdje u svemiru); drugo, sveistovremenost (Aleph nam prezentira sve odjednom, bez

⁵ Núñez-Faraco razlikuje između 'Borgesa' i Borgesa. (Núñez-Faraco, 1997) 'Borges' je lik u pripovijesti, ujedno i pripovjedač, odan Beatriz Viterbo, 'fasciniran' pjesničkim umijećem Carlosa Argentina Danerija, u djetinjstvu začuden činjenicom da se slova kad zatvorimo knjigu ne pomiješaju i ne izgube u noći itd. Borges je autor, argentinski književnik, rođen 1899. u Buenos Airesu, a umro 1986. u Ženevi. U ovom je radu razliku između 'Borgesa' i Borgesa dovoljno naznačiti (u ovoj bilješci). Nije ju potrebno konstantno isticati polunavodnicima.

⁶ Daneri dakle dopušta mogućnost da Aleph nije intersubjektivno provjerljiv. Borges provjerava. Znatan dio svog članka o *Alephu* Cappelloga posvećuje upravo pitanju je li Aleph, tako kako je koncipiran u pripovijetki, znanstveno utvrđiv objekt. (Cappello, 1995) Cappellovim zaključcima uz tu temu dodao bih sljedeće dvije primjedbe: prvo, Aleph je objektivno potvrđen (jasno, u pripovijetki), kako Danerijevim spjevom u kojem on spustivši se tek u podrum kuće u kojoj stanuje demonstrira iscrpno znanje o raznim mjestima na Zemlji na kojima nikad nije bio, tako i Borgesovim prepoznavanjem svakog lica na ulici, na stubama Concepcióna, u podzemnoj željeznici itd., neposredno po viđenju Alepha – Aleph dakle ima objektivne učinke koji govore u prilog njegovu stvarnom postojanju – i drugo, Aleph je i intersubjektivno potvrđen, barem donekle – vidio ga je i Borges, a ne samo Daneri, dapače, vidjeli bi ga valjda i drugi da samo kuća u Ulici Garay nije srušena.

izuzetka, istodobno, a ne susljedno, jedno za drugim); treće, svezasebnost (Aleph nam svaku stvar, pa i onu najsitniju, prezentira zasebno, odvojeno, bez preklapanja ili stapanja); četvrto, svefokusnost (Aleph nam prezentira svaku stvar detaljno, sa svim njenim detaljima, nijedan ne izostavivši, pa ni onaj najsitniji, gdje god da se ta stvar nalazila u svemiru – u alephovskoj percepciji, dakle, periferije nema, sve je u fokusu, savršeno oštro, sasvim jasno, mutnih dijelova nema); i peto, sveperspektivnost (Aleph nam svaku stvar u svemiru prezentira iz svih perspektiva, sa svih strana i iz svih točaka svemira). Alephovsku percepciju odlikuje u cjelini beskonačna sadržajnost: sav svemir, svaka stvar u njemu, svaki detalj, bilo gdje, zasebno, odijeljeno, s punom jasnoćom, istodobno, odjednom i sa svih strana, iz svih točaka.

U radu nam je ideja alephovske percepcije važna uglavnom kao kontrast našoj stvarnoj percepciji koja nije ni svevidna, ni sveistodobna, ni svezasebna, ni sveperspektivna, ni beskonačno sadržajna, ni svefokusna (bez periferije). Taj ćemo kontrast isticati na pojedinim mjestima u okviru rasprave o sadržajnosti percepta i predodžbe. Ipak, zaseban ćemo odsječak posvetiti, mimo te rasprave, i temi upitna percipijentova identiteta u okviru alephovske percepcije.

Krenimo s definicijama – retinalne slike, sakada i fiksacija, osjeta, percepta, predodžbe i misli – koje su utkane u naše argumente protiv teze o većem sadržajnom bogatstvu percepta u odnosu na predodžbu.

RETINALNA SLIKA, SAKADE, FIKSACIJE

Retinalna je slika skup informacija na mrežnici oka. Te informacije nisu ravnomjerno raspoređene površinom mrežnice. U središnjem njenom dijelu, na fovei,⁷ ima ih naime neusporedivo više nego u bilo kojem drugom njenom dijelu. Pritom sa sve većim odmakom od fovee informacije bivaju sve rjeđe raspoređene. Fovea zauzima tek dva postotka cijele površine mrežnice. Retinalna slika, dakle, detaljno informira tek o malom segmentu okoline, onom koji 'pada' na foveu. Sve drugo, ako uopće ulazi u retinalnu sliku, reprezentirano je u njoj poprilično grubo, šturo, bez detalja – dapače, sa sve

⁷ Fovea (*fovea centralis*, središnja jamica) sitna je udubina u sredini mrežnice. (Schiffman, 2001: 103; Petz, 2003: 89; Pinel, 2002: 170)

većim odmakom od fovee, sve grublje.⁸

Sakade su nagli konjunktivni⁹ (p)okreti očiju, različita raspona, amplitude (obično ispod 15°), izrazito brzi i kratki¹⁰ – tijekom pojedine sakade brzina kretanja oka mijenja se od početne nagle akceleracije preko središnjega trenutka, vrhunca u kojem postiže maksimalnu vrijednost do završne nagle deceleracije. (Gilchrist, 2011: 86-87) Primjerom, sakada amplitude 12° traje tek 50 milisekundi i postigne maksimalnu brzinu od skoro 400°/s. (Gilchrist, 2011: 86, 87) Oko učini do četiri sakade u sekundi, obično jednu do tri. (Schiffman, 2001: 103; Land, 2011: 3)

Između sakada oko gotovo da se i ne kreće (otprilike nekoliko stotina milisekundi). To stanje gotovo potpune nepomičnosti oka (od sakade do sakade) zovemo fiksacijom.¹¹ Fiksacijama su svojstvena tek minijturna kretanja oka, tzv. fiksacijska kretanja: tremor, drift (zanošenje) i mikrosakade.¹²

Sa svakom se novom sakadom retinalna slika mijenja, i to znatno: novi segment okoline 'pada' na foveu i biva na njoj detaljno reprezentiran, a onaj stari koji je dotad bio na fovei sad je na periferiji izvan fovee i nije više detaljno reprezentiran. Na rubovima se neke informacije gube, izlaze iz retinalne slike (npr. spusti li sakada pogled gube se informacije o gornjem dijelu okoline što padaju na donji dio mrežnice), dok istovremeno na suprotnoj strani (gornjoj) nove informacije (o donjem dijelu okoline) ulaze u retinalnu sliku. Retinalna se slika mijenja i za vrijeme fiksacija, ali sasvim neznatno jer su tremor, drift i mikrosakade pokreti očiju izrazito neznatna raspona. No, mijenjati se, i to znatno, sa svakom novom sakadom znači mijenjati se i te kako često, do četiri puta u sekundi obično jednom, dvaput ili triput u sekundi. Retinalna je slika, dakle, prilično nestabilna i u stalnoj mijeni.

⁸ Takav neravnomjeran raspored informacija na mrežnici oka anatomske je uvjetovan samom njenom strukturom, rasporedom čunjića i štapića u njoj i razlikama u mjeri njihove konvergencije prema retinalnim ganglijskim stanicama. (Blake i Sekuler, 2006: 46-110; Pinel, 2002: 169-173; Schiffman, 2001: 55-61; Gibson, 1950: 48-49)

⁹ Konjunktivni su pokreti očiju oni pri kojima se oba oka kreću u istom smjeru, istom brzinom i u istom vremenskom intervalu. (Gilchrist, 2011: 86; Yarbus, 1967: 115) Disjunktivni su pokreti očiju oni pri kojima se dva oka okreću jedno prema drugome (konvergencija) ili jedno od drugoga (divergencija) – kao npr. kad fiksiramo objekt nadomak našem nosu (oči konvergiraju) ili kad ga potom počnemo udaljavati od nosa, i dalje ga držeći u fokusu svoga pogleda (oči se pritom okreću jedno od drugoga, divergiraju). (Land, 2011: 3)

¹⁰ Usp. Land, 2011: 3; Gilchrist, 2011: 85, 86; Schiffman, 2001: 103.

¹¹ Usp. Land, 2011: 3; Gilchrist, 2011: 86; Schiffman, 2001: 103.

¹² Usp. Gilchrist, 2011: 85, 86; Martinez-Conde i Macknik, 2011.

OSJET, PERCEPT, PREDODŽBA I MISAO

Prihvatimo Baarsovu diobu sadržaja svijesti na kvalitativne i apstraktne. Kvalitativni sadržaji svijesti odlikuju se pojavnim kakvoćama, bilo sjetilnim (boja, okus, miris itd.), bilo spacijalnim (oblik, tekstura, lokacija itd.), bilo osjećajnim (strah, bol, uгода itd.).¹³ Apstraktni sadržaji svijesti pojava kakovća nemaju, niti sjetilnih, niti spacijalnih, niti osjećajnih. (Baars, 1988: 3-4, 13-14, 17-18)

Sadržaje svijesti možemo razvrstati i prema aktualnom njihovu nastanku. Neki, naime, nastaju izvana kakvim aktualnim izvanjskim podražajem preko senzora (oka, uha, nosa, kože itd.) koji taj podražaj registriraju. Drugi opet nastaju iznutra (sjećanjem, maštom, mišljenjem itd.) mimo bilo kakva izvanjskoga podražaja.¹⁴

Podimo od sljedećih definicija osjeta, percepta, predodžbe i misli. (Cilj nam je u tim definicijama istaknuti one momente dotičnih pojmova koji su relevantni u okviru rasprave o sadržajnosti percepta, odnosno predodžbe, pri čemu prirodno bivaju zanemareni neki drugi momenti relevantni u nekom drugom kontekstu.)

Osjet je skup isključivo kvalitativnih mentalnih sadržaja (što sjetilnih, osjetilnih, što spacijalnih) nastalih u dotičnom trenutku u našoj svijesti primarno izvana djelovanjem aktualnoga podražaja preko senzora.¹⁵ Osjet je informiran aktualnom senzornom slikom koja ga oblikuje i daje mu strukturu – vizualni osjet npr. informiran je aktualnom retinalnom slikom. Senzorna je slika informirana aktualnom podražajnom slikom – npr. strukturom snopa svjetlosti što ulazi u oko i pada na retinu, tj. rasporedom pojedinih zraka što taj snop čine, različitih po svojoj frekvenciji i intenzitetu. Podražajna slika korespondira aktualnoj strukturi okoline, aktualnom ras-

¹³ Sjetilnim kakvoćama nazivam boje, okuse, mirise itd. bilo u osjetu, bilo u perceptu, bilo u predodžbi (sjećanju, mašti itd.). Osjetilnim pak zovem te iste kakvoće (boje, okuse, mirise itd.) isključivo u osjetu. I spacijalne kakvoće (oblik, teksturu, lokaciju itd.) zovem osjetilnim kakvoćama ako se samo pojavljuju u osjetu. Inače, u predodžbi, zovem ih samo spacijalnim kakvoćama. Termin *osjetilnost* vežem dakle isključivo uz osjet, a *sjetilnost* isključivo uz boje, okuse, mirise itd.

¹⁴ Razlika između eksternoga i internoga nastanka (kvalitativnih) sadržaja svijesti ključna je u Baarsovu razlikovanju između percepcije (generirane izvana) i predodžbe (generirane iznutra, interno). (Baars, 1988: 13-14, 19-20, 22)

¹⁵ U nekim okolnostima osjet (nekim svojim dijelom) odudara od senzorne slike, ovisno o memorijskoj slici ili očekivanjima itd. (Bruner i Postman, 1949; Duncker, 1939) Drugim riječima, premda to obično nije slučaj, osjet može sadržavati i neke interno generirane ili modificirane kvalitativne sadržaje, bitno ili baren znatno primjetno drukčije od onih koje bi inače generirala dotična podražajna (senzorna) informacija. Osjet dakle nije uvijek, u svim okolnostima, sav determiniran uzlazno (*bottom-up*), senzornom slikom, nego postoje okolnosti u kojima on biva, makar i samo nekim svojim dijelom ili aspektom, determiniran i silazno (*top-down*), tj. memorijskom slikom, očekivanjem itd.

poredu objekata u njoj što reflektiraju zrake svjetlosti različita intenziteta i frekvencije. Drugim riječima, podražajna slika nosi informaciju o okolini, odslikavajući je svojom strukturom; senzorna slika nosi informaciju o podražajnoj slici, odslikavajući njenu strukturu, tim načinom pak (pre) nosi ona i informaciju o okolini; osjet pak, odslikavajući strukturu senzorne slike, (pre)nosi informaciju i o njoj i o podražajnoj slici i o okolini (s objektima). U tom smislu, osjet nije tek skup kvalitativnih sadržaja u našoj svijesti, generiranih primarno izvana, nego i informacija o okolini i pojedinim objektima u njoj, reprezentacija te okoline (i tih objekata), njena (njihova) slika u našoj svijesti.

Percept je splet primarno kvalitativnih mentalnih sadržaja (što sjetilnih, što spacijalnih) nastalih u našoj svijesti uglavnom izvana, djelovanjem aktualnoga podražaja, preko senzora (i senzornih slika). Nasuprot osjetu, percept uz kvalitativne sadržaje svijesti uključuje i neke apstraktne mentalne sadržaje. Dapače, mnogi su percepti interno prožeti i izrazito apstraktnim sadržajem (odnosno, značenjem) – npr. brojke (recimo, 1736) ili slova (recimo, 'tisuću sedamsto trideset šest' ili 'aritmetika') itd. Budući da je percepcija, kako ćemo vidjeti, dinamičan proces pretraživanja okoline i prikupljanja podataka o njoj, a ne tek statično primanje gotove, cjelovite informacije, nije ni pojedini percept (kao splet sadržaja prikupljenih tijekom istog perceptivnog pretraživanja) statičan, od početka isti, nepromijenjen, nego se mijenja, raste tijekom dotičnoga perceptivnog pretraživanja: na početku možda i krajnje siromašan, biva on s vremenom sve sadržajniiji, na koncu i cjelovit (prikupivši sve relevantne informacije, pretraživši sve relevantne segmente okoline).

Predodžba je splet dominantno kvalitativnih mentalnih sadržaja (što sjetilnih, što spacijalnih), nastalih u našoj svijesti iznutra (sjećanjem, maštom, mišljenjem, u snu, pri haluciniranju itd.), slobodno od aktualne senzorne (i podražajne) slike, neovisno o njoj. Nasuprot osjetu i perceptu, predodžba dakle nije vezana na senzornu sliku i ne prenosi informaciju o aktualnoj okolini i objektima u njoj, njihovu aktualnom rasporedu, stanju (mirovanja ili kretanja) itd. Unatoč tome, predodžba može biti u aktualnoj situaciji i te kako relevantna i korisna.

Pritom sjećanjem zovemo predodžbu (ili misao) vraćenu u svijest nakon što je neko dulje ili kraće vrijeme bila pohranjena u pamćenju. (Sjećanjem zovemo i proces kojim ta predodžba ili misao biva vraćena u svijest.) Ni

sjećanje nije od početka isto, cjelovito (kao ni percept), nego se na početku sjetimo dotičnoga događaja ili stanja možda tek u glavnim njegovim crtama. S vremenom, međutim, vraćaju nam se u svijest i pojedini detalji, pa i oni sasvim neznatni. Postupno dakle naše sjećanje biva sve cjelovitije.

Maštanjem zovemo proces kojim u našoj svijesti nastaju predodžbe kakvih nikad prije u njoj nije bilo. Predodžba dobivena maštanjem (maštarija) s početka obično i nije detaljna, ali s vremenom može ona bez problema postati i izrazito detaljna, sadržajno bogata.

U radu, kada je o predodžbama riječ, uglavnom se usredotočujem na sjećanje i maštu.

Misao pak, svjesna ili nesvjesna, splet je primarno apstraktnih mentalnih sadržaja (vjerovanja, pojmova, značenja itd.) međusobno povezanih u suvislu cjelinu. Uz temeljnu, apstraktnu sastavnicu, misao uključuje i neke kvalitativne sastavnice (bilo perceptivne – izvana generirane, bilo predodžbene – iznutra generirane), bilo tako da je na njih bitno vezana, bilo tako da je njima tek uzgred popraćena.

Usredotočimo se najprije na vizualni osjet i vizualni percept.

VIZUALNI OSJET I VIZUALNI PERCEPT

Budući da je bitno vezan na aktualnu retinalnu sliku, vizualni osjet nije niti bi mogao biti ravnomjerno oštar (sadržajan, detaljan) cijelom svojom površinom, nego je poput retinalne slike u središnjem svome dijelu izrazito oštar, informativan, prema rubovima, međutim, sve mutniji i mutniji. Pritom fokus – onaj središnji, oštri dio vizualnog osjeta, bogat detaljima, sadržajan – čini tek nekoliko postotaka cijele njegove površine. Sve drugo – periferija, gotovo cijela površina vizualnog osjeta osim tih nekoliko postotaka – zapravo je u prosjeku poprilično mutno sa sve većim odmakom od fokusa postupno sve mutnije.¹⁶

¹⁶ Usp. Blake i Sekuler, 2006: 99-104; Anstis, 1974; Anstis, 1998; Schiffman, 2001: 97-103. Eksperimenti s objektima prezentiranim u krajnje neznatnu vremenskom intervalu (unutar iste fiksacije) na različitim udaljenostima od fokusa (točke fiksirane pogledom) pokazuju da oštrina vizualnog osjeta doista pada s udaljenošću od fokusa. Tako npr. slovo u fonu *Courier 10*, prezentirano u vremenskom intervalu od 200 ms, odmaknuto 3° od fokusa, vidimo (s udaljenosti od 50 cm) toliko jasno da ga uspijevamo bez problema točno identificirati u 100% slučajeva. Već na udaljenosti od 5° od fokusa uspijevamo ga međutim točno identificirati tek u 80% slučajeva, a na udaljenosti od 10° od fokusa uspijevamo to tek u 50% slučajeva. Dodamo li pak tome slovu slijeva i zdesna neko drugo slovo, već na udaljenosti od 1° od fokusa točno ćemo ga identificirati tek u 80% slučajeva, a na udaljenosti od 3° od fokusa uspjeh će nam to samo u 35% slučajeva. (Bouma, 1970) Vizualni osjet dakle nije, poput Alepha, svefokusan, bez periferije, nego ima, i te kako, i fokus i periferiju.

Ne možemo dakle reći da nam vizualni osjet nudi detaljnu informaciju o okolini u kojoj se nalazimo, osim u sasvim neznačajnom dijelu. Naprotiv, gotovo svom svojom površinom vizualni je osjet uglavnom u sadržajnom pogledu poprilično siromašan.

No, vizualna percepcija u normalnim okolnostima ne završava pojedinim vizualnim osjetom, osjetilnom informacijom primljenom tijekom jedne jedine fiksacije, odvojeno od prethodnih fiksacija, nego se naprotiv sastoji u pretraživanju okoline (ili nekog objekta u njoj),¹⁷ ona je zapravo proces prikupljanja podataka o toj okolini (ili o tom objektu).¹⁸ Tijekom tog procesa pogled 'leti' s točke na točku, fokus se mijenja, sve veći dio okoline (odnosno, objekta) biva izoštrano percipiran, ali ne odjednom (jer oko ne može biti istodobno fokusirano, usmjereno na više točaka, mjesta, međusobno udaljenih), nego susljedno, fokusirajući se sad na ovu sad na onu točku okoline (objekta), jednu za drugom, tijekom nekoga vremenskog intervala.¹⁹ U tom procesu (stalnoga premještanja fokusa) sa svakom novom fiksacijom nestaju – na razini osjeta – detalji jasno istaknuti za vrijeme prethodne fiksacije jer taj dio okoline (objekta) koji je prethodno fiksiran (fokusiran) s novom fiksacijom više nije u fokusu (jasan, detaljno prezentiran), nego na periferiji (mutan, bez jasno prezentiranih detalja). Potrebno je, dakle, detalje istaknute pojedinom fiksacijom zadržati u pamćenju kako bi nam bili na raspolaganju i kad s novom fiksacijom više ne budu u fokusu (jasno prezentirani). Bez te retencije, zadržavanja prethodno fokusiranih detalja, perceptivno prikupljanje podataka ne bi bilo moguće – jer bi se sa svakom novom fiksacijom gubili prethodno dobiveni podaci. Drugim riječima, percepcija nije tek receptivni (osjetilni) proces primanja podražajnih i senzornih informacija nego i retentivni (memorijski) proces njihova zadržavanja u svijesti (ili barem nadomak svijesti).²⁰

Vizualni se osjet dakle znatno mijenja, iz fiksacije u fiksaciju, do četiri puta u sekundi, prateći retinalnu sliku, sa svakom novom sakadom znatno

¹⁷ Razlika između vizualnog pretraživanja okoline (gledanjem gore, dolje, lijevo, desno, naprijed, nazad) i vizualnog pretraživanja objekta (npr. slike, fotografije, letka itd.) srodna je Gibsonovoj razlici između *looking around* i *looking at*. (Gibson, 1986: 203-205)

¹⁸ Blake i Sekuler, 2006: 7-9; Gibson, 1966; Gibson, 1986: 223.

¹⁹ Nasuprot Alephu, dakle, naša vizualna percepcija nije kadra prezentirati nam sve odjednom. Prije svega, ona nije svevidna poput Alepha, u njeno vidno polje nikad ne uđe sav svemir nego tek neki sasvim malen njegov dio, ali uz to ni taj dio ne prezentira nam ona dovoljno jasno, detaljno sav odjednom, nego ga pretražuje, susljedno se fokusirajući na pojedine njegove segmente, jedan za drugim, a ne istovremeno.

²⁰ Istaknimo bitnu razliku između sjećanja i retencije. Retencija zadržava sadržaj u svijesti prije nego što on uspije iz nje izaći. Sjećanje vraća sadržaj u svijest, nakon što je on iz nje već izašao.

drukčiju. Vizualni percept, međutim, upravo memorijskom (retencijskom) svojom sastavnicom reducira tu mijenu i stabilizira informaciju o okolini, zadržavajući podatke iz prethodnih fiksacija tako da se oni ne gube nego ostaju, integrirajući se s novim podacima u obuhvatniju cjelinu koja aktualnu okolinu reprezentira cjelovitije i stabilnije od pojedinih vizualnih osjeta (i retinalnih slika).

Pritom zadržani podaci informiraju naše ponašanje, facijalni izraz, puls itd. onako kako ga informiraju i aktualni osjeti – dakle, zajedno s njima, bez razlike. Oni međutim nisu u tom trenutku osjetilno prezentirani (u dotičnom, aktualnom osjetu) jer je osjetilni fokus premješten na neki drugi dio pretraživane okoline (odnosno objekta), tako da oni više nisu u tom (osjetilnom) fokusu, ali ni na osjetilnoj periferiji jer se na njoj gube (za nju su predetaljni). Drugim riječima, oni više nisu osjetilna sastavnica vizualnoga percepta, nego njegova memorijska (retentivna) sastavnica.

Vrijedi pritom primijetiti da je ta (memorijska, retentivna) sastavnica vizualnoga percepta zacijelo u sadržajnom pogledu bogatija od osjetilne njegove sastavnice, osjeta, jer osjet je sadržajno bogat tek u nekoliko postotaka svoje površine, tj. tek u neznatnome svome segmentu dok retentivna sastavnica percepta uključuje više takvih segmenata, retencijom sačuvanih, tj. kako onaj izrazito detaljan u prethodnoj fiksaciji tako i onaj izrazito detaljan u fiksaciji prije te prethodne fiksacije itd., sve do one prve fiksacije s kojom je dotično perceptivno pretraživanje počelo. Retentivna je sastavnica vizualnog percepta rezultat prikupljanja podataka osjetilno prezentiranih u okviru mnogih prethodno fiksiranih segmenata dotične okoline (objekta). Osjetilna sastavnica vizualnog percepta (osjet) sadrži samo jedan takav (detaljno, jasno prezentiran) segment okoline (objekta). Ona dakle u sadržajnom pogledu ne može biti bogatija od retentivne sastavnice – naprotiv, sa sve duljim perceptivnim pretraživanjem biva ona u odnosu na retentivnu sastavnicu sve siromašnija.

U skladu s Baarsovim prešutnim operativnim definiranjem stupnja svjesnosti nekoga mentalnog događaja mjerom njegova sadržajnog bogatstva, trebali bismo dakle zaključiti da je retentivna sastavnica percepta, budući znatno sadržajnija od osjetilne njegove sastavnice, ujedno od nje i znatno svjesnija. Taj zaključak bi, međutim, bio krajnje neuvjerljiv.

Dodajmo da vizualno perceptivno pretraživanje nije iscrpno, točku po točku, segment po segment, svaki pojedini, nego je ono selektivno, usredotoče-

no tek na neke segmente okoline (odnosno, objekta), one relevantne.²¹ Vizualno perceptivno pretraživanje nije slijepo, nego vođeno, informirano nekim prijašnjim (ili maloprijašnjim) znanjima (urođenim ili stečenim), koja mu kazuju (svjesno ili nesvjesno) kamo gledati, koje su točke, koji segmenti okoline (odnosno, objekta) relevantni, koji pak irelevantni.²² Vizualni percept dobiven takvim (selektivnim) pretraživanjem okoline (ili objekta) nije detaljan ni sadržajno bogat cijelom svojom površinom u svim svojim dijelovima, nego tek na odabranim svojim mjestima, onim pretraženim. On, doduše, nije detaljan tek u jednome svome segmentu, sasvim neznatnu, poput osjeta, nego u nekoliko takvih svojih segmenata – dakle, znatno više od osjeta, ali ne sasvim, cijelom svojom površinom (poput Alepha).

VIZUALNI PERCEPT I VIZUALNA PREDODŽBA

Na prvi bismo pogled možda rekli da je perceptivni repertoar izrazito ograničen u odnosu na predodžbeni – jer toliko toga možemo s lakoćom predočiti (u svome umu) što nikad nismo percipirali, npr. Minotaura, sfinge, sirene, vilenjake itd. Percepcija je po definiciji ograničena na stvarnost, dok je imaginacija po definiciji slobodna od tog ograničenja.

Međutim, to sve – od Minotaura do vilenjaka itd. – možemo zapravo i indirektno percipirati, npr. ako je nacrtano, naslikano ili oblikovano u kamenu, bronci, drvu itd. Dapače, to sve mogli bismo i izravno percipirati kada bi samo bilo stvarno. Nije, dakle, problem u samoj percepciji i njezinu repertoaru, nego u stvarnosti koja je ograničena tek na dio onoga svega što bismo mogli percipirati. Drugim riječima, premda ograničena na stvarnost u svome konkretnom ozbiljenju, ipak svojim potencijalom i repertoarom percepcija to ograničenje i te kako nadmašuje.

S takvim pogledom na percepciju (i njen repertoar) čini se da nema predmeta koji bismo si mogli predočiti, a da ga ne bismo mogli i percipirati, u povoljnim okolnostima, kao što nema ni predmeta koji bismo mogli percipirati, a da si ga ne bismo mogli i predočiti. Percepcija i imaginacija, dakle, čini se da dijele isti repertoar.

²¹ Yarbus, 1967: 171-196.

²² Sakade dakle imaju svrhu. Njihova je svrha foveacija relevantnih segmenata okoline. Foveacija je čin kojim oko biva okrenuto tako da informacija o relevantnom segmentu okoline pada točno na foveu čime retinalna informacija o njemu biva izrazito detaljna. (Gilchrist, 2011: 85; Schiffman, 2001: 103).

Naše pitanje ne tiče se samo perceptivnoga repertoara u odnosu na predodžbeni repertoar, je li od njega veći ili manji ili su možda isti, nego se ono odnosi i na perceptivni kapacitet u usporedbi s predodžbenim kapacitetom. Pitamo se i koji je kapacitet pojedinačnoga (konkretnog) percepta u odnosu na kapacitet pojedinačne (konkretne) predodžbe – je li on od njega veći ili manji ili su možda isti.

Pritom pod kapacitetom nekoga konkretnog percepta razumijemo maksimalnu količinu sadržaja (što kvalitativnoga, što apstraktnoga) što ga on može primiti tijekom dotičnoga perceptivnog pretraživanja okoline (odnosno, objekta). Nadalje, pod kapacitetom nekoga konkretnog sjećanja razumijemo maksimalnu količinu sadržaja (predodžbenoga ili misaonoga) što ga ono može vratiti u svijest. Konačno, pod kapacitetom nekoga konkretnog maštanja razumijemo maksimalnu količinu sadržaja što ga ono može proizvesti u našoj svijesti.

Primijetimo najprije da nema percepta koji bi mogao pokazati sve odjednom kao što nema ni predodžbe koja bi to mogla (niti u sjećanju, niti u mašti). Aleph dakle nadilazi kapacitete kako pojedinačnoga našeg percepta, bilo kojeg, tako i pojedinačne naše predodžbe, bilo koje. Ti kapaciteti imaju neke svoje određene granice. Teško je te granice egzaktno utvrditi: koju točno maksimalnu količinu sadržaja može primiti pojedinac; koja točno maksimalna količina sadržaja može biti nekim konkretnim sjećanjem vraćena u svijest; koju točno maksimalnu količinu sadržaja može proizvesti u našoj svijesti pojedino naše maštanje.

Unatoč tome čini se mogućim zaključiti da su ti kapaciteti barem približno isti jer ako je kapacitet pojedinačnoga percepta veći od kapaciteta pojedinačne predodžbe onda je – barem u nekim slučajevima – moguće upravo po sadržajnosti shvatiti da je posrijedi percept, a ne predodžba – naime, u slučajevima izrazite sadržajnosti koja nadilazi kapacitet pojedinačne predodžbe; ako pak u takvim slučajevima (izrazite sadržajnosti) ne uspijevamo znati je li posrijedi percept ili predodžba, onda to znači da su pojedini percepti i pojedine predodžbe barem približno istoga kapaciteta. Razmotrimo dakle sljedeći opis:

kuća, na istočnom zidu vrata, na sjevernom prozor, oko kuće
trava i dva stabla, u pozadini krš, nebo vedro.

Ne možemo znati je li sročitelj ovog opisa gledao u tu kuću dok ju je opisivao ili je se samo sjećao ili ju je možda samo zamišljao (u svojoj mašti), tj. ne možemo znati je li ovim opisom opisan percept ili predodžba (u mašti ili u sjećanju). Učinimo opis detaljnijim, sadržajno bogatijim:

kamena potleuša, na istočnom zidu masivna drvena vrata s poprilično zardalim zasunom i lokotom, na sjevernom zidu veliki četvrtasti prozor, grilje zatvorene, priječe pogled u unutrašnjost kuće, krov trošan, dimnjak nagnut, oko kuće visoka trava, mjestimično čičak ili drača, i dva stabla, smokva (s gotovo zrelim plodovima) i brijest, obgrljen bršljanom, u pozadini krš, nebo vedro.

I dalje ne možemo znati je li posrijedi percept ili predodžba (u kakvom sjećanju ili maštanju). Detaljnost nam dakle ne sugerira da je posrijedi percept, a ne predodžba. Ne bi nam pomogao ni još detaljniji opis. Koliko god detaljan bio, mogao bi on biti i opis percepta i opis predodžbe i iz njega sama ne bismo mogli dokučiti što je posrijedi, percept ili predodžba (sjećanje, maštarija). Drugim riječima, sadržajno bogatstvo ne čini razliku između percepta i predodžbe. Predodžba (bilo u sjećanju, bilo u mašti) može biti detaljna, sadržajno bogata koliko god i percept, tj. konkretni (pojedini) percepti i konkretne (pojedine) predodžbe, čini se, istoga su kapaciteta (ili barem približno istoga).

Konačno, naše se pitanje odnosi i na normalno, uobičajeno stanje stvari, pitamo se naime i o konkretnom vizualnom perceptu, u nekoj konkretnoj situaciji, u odnosu na konkretnu vizualnu predodžbu, je li on od nje obično sadržajniji ili su možda obično podjednako sadržajni ili je pak sadržajnija ona. Primijetimo da se pritom ne pitamo o konkretnom vizualnom perceptu u odnosu na vizualnu predodžbu dotičnog objekta pohranjenu u našem pamćenju (ta je vizualna predodžba s prvom percepcijom tog objekta poprilično oskudna i po svoj prilici siromašnija od percepta – obično ne zapamtimo baš sve percipirano – ali sa sve boljim poznavanjem tog objekta biva ona sve sadržajnija i sadržajem sve bogatija u odnosu na bilo koji konkretni vizualni percept, jer u njoj leže pohranjene informacije iz mnogih konkretnih vizualnih percepta tijekom mjeseci, godina ili desetljeća iskustva s tim objektom, kako one o njegovoj unutrašnjosti, ovom ili onom konkretnom

vizualnom perceptu nedostupne, tako i one o njegovoj vanjštini, nedostupne nekim drugim konkretnim vizualnim perceptima, ili pak one o stražnjoj njegovoj strani, gledano odavde ili odande, i o trenutno zaklonjenom ili neosvijetljenom njegovom dijelu, pogotovo pak one iz njegove prošlosti, bilo kojem aktualnom ili budućem vizualnom perceptu zauvijek nedostupne), nego se pitamo o konkretnom vizualnom perceptu u odnosu na konkretnu našu vizualnu predodžbu dotičnog objekta, kakva se pojavi u našoj svijesti u danom, aktualnom kontekstu – obično siromašnija od predodžbe u pamćenju, jer obično ne vratimo u svijest sve pohranjene informacije o tom objektu, nego tek neke, one u dotičnom kontekstu relevantne. Je li dakle konkretni vizualni percept obično sadržajni od konkretne vizualne predodžbe (one što se o dotičnom objektu pojavi u našoj svijesti u nekoj konkretnoj situaciji i kontekstu, a ne one pohranjene u našem pamćenju)?

Dojam je da nema razloga konkretni vizualni percept držati obično sadržajnijim od konkretne vizualne predodžbe, jer nema razloga informacije dostupne aktualnome perceptu (o onoj strani objekta prema kojoj smo trenutno okrenuti i o trenutno osvijetljenu i nezaklonjenu njegovu dijelu i o sadašnjem njegovu stanju itd.) držati obično relevantnijima od informacija pohranjenih u našem pamćenju (točnije, onog njihova dijela aktualnome perceptu nedostupna – dakle, o onoj trenutno stražnjoj strani dotičnog objekta i o onom trenutno zaklonjenu i neosvijetljenu njegovu dijelu i o prošlim njegovim stanjima itd.). Posegnut ćemo dakle obično i za jednim i za drugim informacijama, nekad više za onim prvim (aktualnom perceptu dostupnim), nekad više za onim potonjim (aktualnom perceptu nedostupnim). U gornjem primjeru, možda nam je ta kuća dobro poznata otprije, pa znamo štošta i o njenu interijeru, aktualnom perceptu nedostupnu, i možda su nam u aktualnom kontekstu upravo ti podaci važni (o njenom interijeru) pa ćemo ih vratiti u svijest (iz pamćenja, sjećanjem). Dapače, možda su nam u aktualnom kontekstu važni mnogi od tih podataka i tek neki od onih koji su dostupni aktualnom perceptu, pa će naša predodžba dotične kuće (njezina interijera) biti izrazito sadržajni od percepta, ali možda će nam, obrnuto, u nekom drugom konkretnom kontekstu tek neki od tih podataka biti važni, uz mnoge od onih koji su dostupni aktualnom perceptu, pa će tada naš percept dotične kuće biti izrazito sadržajni od njene predodžbe u našoj svijesti. Nekad je dakle predodžba sadržajni od percepta, možda i izrazito, a nekad je, obrnuto, percept sadržajni od predodžbe, možda i izrazito. Nema dakle

razloga držati niti predodžbu obično sadržajnijom od percepta, niti pak percept obično sadržajnijim od predodžbe.

Pogotovo pak preplave li nas sjećanja (recimo, neke drage uspomene vezane uz tu kuću), sve življa, detaljnija i mnogobrojnija – npr. sjećanje na veliki drveni zidni sat s kukavicom ili na tranzistor, tamo uz krevet, na noćnom ormariću, s valjda oduvijek prelomljenom antenom i sl. – u takvoj će situaciji aktualni percept te kuće u odnosu na njenu predodžbu, što je u našoj svijesti formiraju ta sjećanja, biti u sadržajnom pogledu tek štura sjenka. Ili obuzmu li nas u danoj situaciji kakve sumnje, brige, strahovi... Borges je npr. odlazeći u Ulicu Garay vidjeti Aleph, dvojio postoji li uopće takvo što ili je posrijedi tek plod poremećena Danerijeva uma, potonju mogućnost detaljno si potkrepljujući čudnim crtama što 'krase' i druge članove Danerijeve obitelji. Dapače, u podrumu, spreman vidjeti (ili ne vidjeti) Aleph, Borges biva obuzet sumnjom (i strahom) da ga je Daneri zapravo otrovao pseudokonjakom (onim koji mu je ponudio neposredno prije silaska u podrum) i potom ga u taj podrum zatvorio da u njemu umre, kako bi ga uklonio kao svjedoka svojeg ludila. Pokazalo se međutim da su te Borgesove sumnje (i strahovi) bile tek plod bujne njegove mašte. Ali su one dominirale njegovom svijesću na putu do kuće u Ulici Garay i potom u samoj toj kući i njenu podrumu, bacivši u pozadinu perceptivne sadržaje. Predodžba stanja stvari, generirana uglavnom iznutra, što maštom, što sjećanjem, s mnogim slikama čudnih ranijih Danerijevih postupaka i reakcija i sa slikom Danerija kako sipa otrov u pseudokonjak i sa slikom, anticipatornom, vlastitoga umiranja u tom tijesnom i mračnom podrumu uz nepodnošljive muke i bolove, zgrčena tijela, oblivena znojem, i sa slikom Danerija kako potom silazi u podrum i vuče leš uza stube kako bi ga negdje sakrio ili možda spalio i s još mnogim drugim slikama, uz ove navedene,²³ bila je zacijelo sadržajem i te kako bujnija, bogatija od aktualnog tadašnjeg percepta, drastično reducirana u sadržajnom pogledu mrakom kojim je Borges bio okružen u tom podrumu. No, ni osvjetljen, taj podrum ne bi posebno privukao Borgesovu pažnju, kao što je nisu posebno privukle ni ulice, trgovci, prolaznici itd. na njegovu putu do kuće u Ulici Garay, jednostavno zato što je on svoje razumijevanje situacije u kojoj se našao gradio na nečemu drugome, na svome poznavanju Danerija, čudaka, i na sumnji što se u okviru tog poznavanja rodila čim ga je čuo kako

²³ Te sve slike čine cjelovitu Borgesovu predodžbu stanja stvari prožetu njegovim shvaćanjem tog stanja (što se zapravo događa i kako će se to sve skupa završiti).

mu povjerava tajnu o nečemu tako nestvarnu i nesuvislu kao što je Aleph. Percept zna biti – rekao bih, barem nerijetko – poprilično neznanan kotačić u razumijevanju aktualnoga stanja stvari. To razumijevanje zna biti u neusporedivo većoj mjeri informirano predodžbama (iz sjećanja ili mašte) nego samim aktualnim perceptom. Drugim riječima, u mnogim ne tako rijetkim životnim situacijama sjećanje ili mašta svojim sadržajem jednostavno potisnu percepciju u drugi plan – obično, dakako, ne na tako 'iščašen' način kao u upravo opisanom Borgesovu slučaju.

Ukratko, niti pri percipiranju uvijek dopunjenu i obogaćenu kakvim predodžbama iz sjećanja, niti u okviru kakve sumnje, straha, anticipacije i sl., kad si pokušavamo predočiti što se zapravo događa i što možemo očekivati da će se dogoditi, niti kad nas preplave uspomene, sjećanja i sl., perceptivni se sadržaj ne čini obično bogatijim od predodžbenoga. Naprotiv, prije bismo rekli da je predodžbenoga sadržaja obično više nego perceptivnoga. Možemo dakle zaključiti da zapravo nema razloga konkretni percept držati obično sadržajnijim od konkretne predodžbe.

U skladu s Baarsovim prešutnim operativnim definiranjem stupnja svjesnosti nekoga mentalnog događaja mjerom njegova sadržajnog bogatstva, trebali bismo stoga zaključiti da vizualni percept nije svjesniji od vizualne predodžbe jer on od nje nije sadržajno bogatiji: niti u tom smislu da bi vizualni perceptivni repertoar bio bogatiji od vizualnoga predodžbenog repertoara; niti u tom smislu da bi kapacitet pojedinačnoga vizualnog percepta bio veći od kapaciteta pojedinačne vizualne predodžbe; niti pak u tom smislu da bi pojedini konkretni vizualni percept bio obično sadržajniji od pojedine konkretne vizualne predodžbe.

PERSPEKTIVA

Percepcija Alepha uključuje stanovitu disocijaciju: Borges ili Daneri gledali su Aleph *odnekud* (s poda podruma kuće u Ulici Garay), ali su pritom vidjeli *sve odasvud*. Dakle, gledati odnekud i istodobno vidjeti odasvud, tj. gledati s nekog točno određenoga mjesta u svemiru i vidjeti sa svih mjesta u svemiru. Biti i negdje i svugdje, istodobno. Koji je pritom percipijent? Onaj negdje, u Ulici Garay, koji gleda? Ili onaj svugdje (a ne tek u Ulici Garay), koji vidi (sve, odasvud)? S kojim da se Borges identificira (kao percipijent)?

(Ili Daneri?) Ne može valjda s oba. Pa ipak on sve vrijeme očito jest i onaj u Ulici Garay koji gleda, i onaj svugdje koji vidi (odasvud). Dvoje u jednom te istom. Podvojen.²⁴

Kao da se dakle viđenjem Alepha percipijent odvaja od sebe sama, onoga koji gleda odnekud (recimo, iz Ulice Garay), i postaje svudašnji – dakle, ne netko drugi na nekom drugom mjestu u svemiru (a ne u Ulici Garay), nego baš svugdje na svakom mjestu u svemiru i ni na kojem posebno (više nego na bilo kojem drugom) – ostajući pritom sve vrijeme i onaj u Ulici Garay koji gleda. Kao da viđenjem Alepha percipijent barem donekle (u specijalnom pogledu) gubi svoju posebnost, određenost, svoje mjesto u svemiru – upitamo li se tko to *vidi* u Alephu sve *odasvud*, ne možemo pokazati ni na koga određenoga pa ni na onoga u Ulici Garay koji gleda, jer bi i taj, kao i bilo koji drugi, mogao vidjeti samo odatle odakle gleda (dakle, s nekog određenog mjesta), a ne odasvud te bi, u skladu s tim, vidio samo ono što se s tog mjesta može vidjeti, a ne sve. Kao da dakle viđenjem Alepha percipijent postaje u specijalnom pogledu neki neodređeni netko, što je zapravo nemoguće, protuslovno, jer *neki* može on biti samo ako je *određen*. Dapače, i *netko* može on biti samo ako je *određen*. Drugim riječima, kao da *viđenjem* Alepha (i u Alephu svega, odasvud) percipijent, izgubivši specijalnu posebnost, određenost, gubi ujedno i svoj specijalni identitet, istodobno ga i zadržavši, sve vrijeme *gledajući* Aleph s točno određenog mjesta u svemiru (tj. s poda u podrumu kuće u Ulici Garay), podvojivši se dakle, kako već rekosmo, na onog koji je svugdje (tj. nigdje posebno) i onog koji je negdje (u Ulici Garay).

Viđenje Alepha ugrožava dakle percipijentov specijalni identitet – kad još samo ne bi sve vrijeme gledao s točno određenoga mjesta u svemiru, percipijent bi u specijalnom pogledu sasvim nestao, u potpunu neodređenost, bez ikakva identiteta, bez ičega određena u čemu bi mogao prepoznati sebe. U Alephu Borges je vidio sva zrcala svijeta i ni u jednom sebe.²⁵ Viđenje Alepha

²⁴ Podvojenost je čest motiv u Borgesu. Grčić ističe da je Borges još u najranijoj dobi bio fasciniran Stevensonovom pripovijetkom *Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde*. (Grčić, 2001: 220) O Borgesovoj fascinaciji Stevensonovom književnošću, posebno s obzirom na motiv *alter ega*, usp. također Borges, 2001: 137-139. Najčešće se u vezi s motivom podvojenosti u Borgesu spominje ili razmatra njegov kratak esej *Borges i ja*. Zanimljivu interpretaciju tog eseja dao je Perry, 2007.

²⁵ I zrcalo je čest motiv u Borgesu. Dapače, sam je Aleph, onaj pravi, zrcalo (o kojem otprilike 1867. g. u jednom svom rukopisu izvještava kapetan Burton, tadašnji britanski konzul u Brazilu). Aleph iz Ulice Garay Borges drži lažnim Alephom. (Borges, 1999: 174-175) U *Besmrtniku* Borges zrcala veže izravno uz gubitak posebnosti, jedinstvenosti: „Za besmrtnike, naprotiv, svaki čin (i svaka misao) odjek je onih što su mu prethodili, bez vidljiva počela, ili točan nagovještaj onih što će ga u budućnosti vrtoglavo ponavljati. Nema ničega što se ne bi izgubilo u postojećim zrcalima. Ništa se ne može dogoditi samo jednom, ništa nema draž prolaznosti.“ (Borges, 1999: 22-23) O zrcalu kao osnovnom principu Borgesova pripovijedanja i o Borgesovim pripovijetkama kao o zrcalima usp. Infante, 2001: 209-222. Na motiv zrcala u Borgesu upozorava i Maroević, 2005: 11-12.

neugodno je, dakle, ne samo zato što podvaja, nego i zato što ugrožava percipijentov spacijalni identitet, njegovo spacijalno ja.²⁶

Borgesa je međutim neposredno po viđenju Alepha mučila jedna druga stvar. Sve mu je bilo poznato, sva su mu lica (na ulici, na stubama Concepcióna, u podzemnoj željeznici itd.) bila bliska. Ništa više nije mu bilo novo. Ništa mu više nije ni moglo biti novo jer u Alephu je vidio sve. Nekoliko dana i noći po viđenju Alepha patio je on od intenzivne nesаницe iz koje ga je izbavio tek zaborav, postupno sve stabilniji.²⁷

Kad bismo međutim *Aleph* interpretirali kao pripovijetku o tamnoj strani znanja (odnosno, sveznanja) i o skrivenoj ('samozatajnoj') iscjeljujućoj vrijednosti zaborava, promašili bismo; kad bismo ga interpretirali kao pripovijetku o zrcalu svega što postoji, u kojem međutim ne nalazimo sebe (dakle, kao pripovijetku o gubitku identiteta, sepstva), jednako bismo promašili; kad bismo ga interpretirali kao pripovijetku o podvojenosti, i to simultanoj, opet bismo promašili itd.²⁸ Vrijednost *Alepha* sastoji se u njegovoj sličnosti Alephu. Kao što Aleph pokazuje stvari iz raznih (dapače, iz svih) perspektiva, tako i *Aleph* inspirira – podjednakom sugestivnošću – na razne interpretacije. Promašili bismo dakle kad bismo neku od tih interpretacija držali onom pravom. Lišili bismo, takvim pristupom, *Aleph* one glavne njegove draži, mašte koju on u nama pobuđuje, otvorenosti na koju nas potiče, da ga (jednog te istog) sagledamo slobodno iz mnogih međusobno različitih perspektiva.²⁹

²⁶ Sepstvo je također čest motiv u Borgesa. Usp. o tom npr. Ramanan, 2016, ili Infante, 2001: 209-222.

²⁷ Na neki način nesаницa zapravo i nije drugo do nesposobnost zaborava, gubitak svijesti. Zaborav pak, za čovjeka koji je vidio sve, jedini je mogući put u nešto novo. O važnosti koju Borges pridaje zaboravu svjedoči i njegova pripovijetka *Besmrtnik*, vođena idejom koju jasno iskazuje već sam njen moto, navod s početka Baconova oglada „Of Vicissitude of Things“: „Salomon saith, *There is no new thing upon the earth*. So that as Plato had an imagination, *That all knowledge was but remembrance*; so Salomon giveth his sentence, *That all novelty is but oblivion*.“ (Borges, 1999: 7; Bacon, 1908: 261) Od te Alephom izazvane nesаницe sveznanja zaborav dakle otima vrijeme, stalno dolaženje novoga i novoga, neprepoznatoga, i njegovo stalno prelaženje u staro, poznato. (Ideju vremena oteta od bdjenja, nesаницe, preuzimam iz Schiffer, 2013: 191-225.) Na nesаницu u životu i djelu J. L. Borgesa sasvim ukratko upozorava i Telečan (Maroević, 2005: 87).

²⁸ O raznim drugim mogućim interpretacijama *Alepha* usp. Núñez-Faraco, 1997.

²⁹ Ta širina i otvorenost raznim interpretacijama, svojstvena je i drugim Borgesovim književnim djelima. Usp. o tom npr. Infante, 2001: 194: „The problem with interpreting Borges is that his work can absorb nearly any attempt of interpretation. Borges' fiction can be read as horror fiction, detective fiction, metafiction, and analysed in terms of epistemology, ontology, aesthetics, metaphysics, semiotic, postmodernism, *et cetera*.“

ZAKLJUČAK

Prvo, nema razloga konkretni vizualni percept držati obično sadržajnijim od konkretne vizualne predodžbe, niti njegov sadržajni kapacitet većim od njezina niti pak repertoar vizualne percepcije bogatijim od repertoara vizualnoga predočivanja. Naprotiv, dojam je da u tom pogledu među njima uglavnom nema bitne razlike.

Drugo, retentivna je sastavnica vizualnog percepta znatno sadržajnija od osjetilne njegove sastavnice. Osjetilna je, naime, ograničena na aktualnu fiksaciju i sa svakom novom sakadom biva ona znatno drukčija, svaki put gubeći znatan dio informacija iz prethodne fiksacije. Retentivna, međutim, nastaje zadržavanjem tih prethodnih informacija te je već stoga sadržajnija od osjetilne.

Treće, percipijentov je identitet određen u spacijalnom pogledu njegovom perspektivom, mjestom s kojeg on gleda, sluša, njuši itd. To mjesto određuje što sve on u tom trenutku percipira, a što ne. Kada toga određenog mjesta ne bi bilo, kada percipijent ne bi percipirao odnekud nego niotkud ili odasvud, ne bi zapravo bilo ni samoga spacijalno određenoga percipijenta. U neodređenosti svoje perspektive izgubio bi on i vlastitu spacijalnu određenost, vlastiti spacijalni identitet, sebe sama (u smislu percipijenta koji ima svoje mjesto u svemiru).

LITERATURA

- ANSTIS, S. M. (1974) A chart demonstrating variations in acuity with retinal position, *Vision Research*, god. 14, sv. 7, str. 589-592.
- ANSTIS, S. (1998) Picturing peripheral acuity, *Perception*, god. 27, str. 817-825.
- BAARS, B. (1988) *A Cognitive Theory of Consciousness*, Cambridge, Cambridge University Press.
- BAARS, B. (1997) *In the Theater of Consciousness: The Workspace of the Mind*, New York, Oxford University Press.

- BACON, F. (1908) *The Essays of Francis Bacon*, New York, Charles Scribner's Sons.
- BLAKE, R. i Sekuler, R. (2006) *Perception*, New York, McGraw-Hill.
- BORGES, J. L. (1999) *Aleph*, Zagreb, Zagrebačka naklada.
- BORGES, J. L. (2001) *Osobna biblioteka*, Zagreb, Zagrebačka naklada.
- BOUMA, H. (1970) Interaction Effects in Parafoveal Letter Recognition, *Nature*, sv. 226, str. 177-178.
- BRUNER, J. S. i POSTMAN, L. (1949) On the Perception of Incongruity: A Paradigm, *Journal of Personality*, sv. 18, str. 206-223.
- CAPPELLO, J. F. (1995) "El Aleph" Read as New Physics Realism, *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, god. 19, sv. 3, str. 463-477.
- DUNCKER, K. (1939) The Influence of Past Experience upon Perceptual Properties, *The American Journal of Psychology*, god. 52, sv. 2, str. 255-265.
- GIBSON, J. J. (1950) *The Perception of the Visual World*, Cambridge, Massachusetts, The Riverside Press, 1950.
- GIBSON, J. J. (1966) *The Senses Considered as Perceptual Systems*, London, George Allen and Unwin LTD.
- GIBSON, J. J. (1986) *The Ecological Approach to Visual Perception*. New York, Psychology Press.
- GILCHRIST, I. D. (2011) Saccades. U: Liversedge, S. P., Gilchrist, I. D. i Everling, S. (ur.), *The Oxford Handbook of Eye Movements*, Oxford, Oxford University Press, str. 85-94.
- GRČIĆ, M. (2001) Zoološki vrt J. L. Borgesa. U: Borges, J. L., *Priručnik fantastične zoologije*, Zagreb, Školska knjiga, str. 220-233.
- INFANTE, I. (2001) Abominable Mirrors: On the "Macabre" Hyperfictions of Jorge Luis Borges, *Variaciones Borges*, god. 12, str. 193-232.
- LAND, M. F. (2011) Oculomotor behaviour in vertebrates and invertebrates. U: Liversedge, S. P., Gilchrist, I. D. i Everling, S. (ur.), *The Oxford Handbook of Eye Movements*, Oxford, Oxford University Press, str. 3-15.
- MAROEVIĆ, T. (2005) *Borgesov čitatelj*, Zagreb, Antibarbarus.
- MARTINEZ-CONDE, S. i MACKNIK, S. L. (2011) Microsaccades. U: Liversedge, S. P., Gilchrist, I. D. i Everling, S. (ur.), *The Oxford Handbook of Eye Movements*, Oxford, Oxford University Press, str. 95-114.
- NÚÑEZ-FARACO, H. (1997) In Search of the Aleph: Memory, Truth, and Falsehood in Borge's Poetics, *The Modern Language Review*, god. 92, sv. 3, str. 613-629.

- PERRY, J. (2007) 'Borges and I' and 'I', The Amherst Lecture in Philosophy, god. 2, str. 1-16.
- PETZ, B. (2003) Uvod u psihologiju. Psihologija za nepsihologe, Jastrebarsko, Naklada Slap.
- PINEL, J. P. J. (2002) Biološka psihologija, Jastrebarsko, Naklada Slap.
- RAMANAN, V. (2016) Jorge Luis Borges and the Nothingness of the Self. Literature & Aesthetics, god. 26, str. 105-126.
- RUSSELL, S. J. i NORVIG, P. (2003) Artificial Intelligence. A Modern Approach, New Jersey, Pearson.
- SCHIFFLER, Lj. (2013) *Bdjenja*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika.
- SCHIFFMAN, H. R. (2001) Sensation and Perception, New York, John Willey & Sons.
- YARBUS, A. L. (1967) Eye Movements and Vision, New York, Plenum Press.

PERCEPT, MENTAL IMAGE, ALEPH

Dario ŠKARICA

Institute of Philosophy, Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split

SUMMARY

KEYWORDS:

percept, mental images, retention, perceptual self-identity, J. L. Borges

In the main part of the paper, arguments are presented for the following two theses: first, percepts don't normally have more content than mental images; and second, retentive components of percepts have more content than the sensory ones. Additionally, some remarks are made regarding perceptual perspective and self-identity, inspired by Borges' short story The Aleph.